

максатында колдоно билүүсүн, анын чет тилдеги сүйлөө иш-аракетине катышууга даярдыгын камсыздайт жана аны андан ары колдоого алат. албетте.

Студенттин чет тилдеги коммуникативдик тажрыйбасын, анын чет тилиндеги өз алдынча сүйлөө иш-аракетинин коммуникативдик даярдыгы деп айтуу мүмкүн. Оозеки жана жазуу жүзүндө сүйлөөсү, б.а. тема боюнча оозеки баяндаманы даярдоодо студентке тапшырманы аткарууда белгилүү бир ырааттуулукту үйрөтүү керек. Чет тилиндеги темада эмнени каалай турганыңызды жана айта ала турганыңызды аныктаңыз, башкача айтканда, билдирүүнүн максатын өз мүмкүнчүлүктөрүңүз менен сиздеги вербалдык каражаттар менен салыштырыңыз.

Студенттерди өз алдынча иштөөгө даярдоонун маанилүү бөлүгү болуп жалпы илимий көндүмдөрдү калыптандыруу, өз убактысын пландаштыруу, окуу материалын багыттоо, атап айтканда, андагы негизги нерсени бөлүп көрсөтүү, ишти белгилүү бир ырааттуулукта бүтүрүү, бир катар менен иштөө жөндөмдүүлүгү саналат. китеп, маалымдама адабияты, ТСР, өз билдирүүңүздүн планын жана тезистерин түзүңүз, өзүн-өзү жана өз ара контролдоо ж.б. Бул көндүмдөр өз алдынча иштин бир түрү студенттерди экинчисине даярдаганда, өз алдынча ишти системалуу уюштуруу шартында калыптанат. Бирок, окутуучунун түздөн-түз жетекчилиги астындагы тарбиялык иш-чаралар, эгерде бир нече мүмкүн болгон чечимдин ичинен бирин тандап алуу шартында студенттердин оозеки жана психикалык активдүүлүгүн стимулдаштырууга багытталган болсо, бүтүндөй студентти өз алдынча иштөөгө даярдай алат [5, с. 25-27].

Ошентип, студенттердин чет тили боюнча өз алдынча аткаруучу иштеринин натыйжалуулугунун арттыруунун эң негизги фактору катары чет тилиндеги тексттин мазмунуна ылайык келген форманы аң-сезимдүү тандоону талап кылган тапшырмалар системасы каралды.

Демек, студенттердин өз алдынча иштөөгө даярдыгын өнүктүрүү үчүн төмөнкүлөрдү: СӨИни аткарууда студенттер өзүн - өзү жана өз ара байланышты көзөмөлдөө жана аны пландаштыруу; аткарыла турган иштин мазмуну (эмне кылуу керек), аны аткаруунун оперативдүү (кандай кылуу керек) жана мотивациялоочу (эмне үчүн керек) пландары боюнча өз алдынча иштердин ар бир түрүн аткарууга даярдыгын эске алуу керек .

Студенттин мотивациялык даярдыгы студенттердин өз алдынча иштөө проблемасынын эң маанилүү аспектилеринин бири болуп саналат.

Колдонулган адабияттар

1. Коряковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык. – Москва: Аркти, 2002, 176 с.
2. Мамбетакунов Э. Организация самостоятельной работы студентов. – Бишкек, 2012, с. 26.
3. Асипова Н.А., Баялиева А.С., Курманбек кызы М. Студенттердин өз алдынча иштерди аткаруудагы чыгармачылык мамилесин калыптандыруунун психологиялык педагогикалык маселелери // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2024, №1(117), с.18-24.
4. Иностранные языки в школе (ИЯШ) № 4. Москва. “Просвещение” 1988.с 104-108.
5. Иностранные в школе (ИЯШ)№5.изд М. “Просвещение”.1987.с25-27.

УДК 378.2(575.2)(04)

DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-38-45

Сулайманова Р.Т., Алымкулова Н.А.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
Сулайманова Р.Т., Алымкулова Н.А.
КНУ имени Ж. Баласагына
Sulaimanova R.T., Alymkulova N.A.
KNU named after J. Balasagyn

ЗАМАНБАП МУГАЛИМДИ ОКУУЧУЛАРДЫН ТААНЫП-БИЛҮҮ
АКТИВДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮГӨ ДАЯРДОО
ПОДГОТОВКА СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ К РАЗВИТИЮ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ
АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ
PREPARING A MODERN TEACHER FOR THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE
ACTIVITY OF STUDENTS

Кыскача мүнөздөмө: Өлкөнүн социалдык-экономикалык, санариптик өнүгүүсүндөгү бирден бир негизги кыймылдаткыч күч бул билим берүү системасы болуп саналат. Мында мугалимдин орду өзгөчө экендиги талашсыз. Ал эми педагогдун азыркы коомдун өнүгүшүндөгү ролу анын замандын талабына ылайык даярдалышынан жана окуучулардын окууга билим алууга карата кызыгуусун, таанып-билүүгө болгон активдүүлүгүн арттырууга көз каранды. Изилдөөнүн натыйжасында мугалимге коюлуучу 9 талап бөлүп каралды. Алардын педагогикалык билим берүүнү модернизациялоодогу орду ачыкталып, жыйынтыгында аныкталган талаптарга болочок мугалимдин коммуникативдик, кесиптик-этикалык, этнопедагогикалык компетенттүүлүктөрүн, технологиялык, психологиялык, аналитикалык, чыгармачыл иш билгилигин калыптандыруу, өзүн-өзү актуалдаштыруусун өнүктүрүү аркылуу ылайык келүүгө мүмкүн экендиги тууралуу корутунду берилди. Изилдөөнүн жыйынтыктары заманбап мугалимди даярдоо системасынын стратегиялык максаттарын аныктоого таяныч материал боло алат.

Аннотация: Одной из основных движущих сил в социально-экономическом и цифровом развитии страны является система образования. Нет сомнений в том, что место учителя здесь особенное. А роль педагога в развитии современного общества зависит от его подготовки в соответствии с требованиями времени и повышения интереса учащихся к обучению, познавательной активности. В результате исследования было выделено 9 требований к учителю. Определена их роль в модернизации педагогического образования. В результате получено заключение о том, что определенным требованиям можно соответствовать через формирование коммуникативных, профессионально-этических, этнопедагогических компетенций, технологических, психологических, аналитических, творческих навыков будущего учителя, развитие самоактуализации. Результаты исследования могут служить опорным материалом для определения стратегических целей современной системы подготовки учителей.

Abstract: One of the main driving forces in the socio-economic and digital development of the country is the education system. There is no doubt that the teacher's place here is special. And the role of a teacher in the development of modern society depends on his training in accordance with the requirements of the time and increasing students' interest in learning and cognitive activity. As a result of the study, 9 teacher requirements were identified. Their role in the modernization of pedagogical education is revealed, as a result, it is concluded that certain requirements can be met through the formation of communicative, professional-ethical, ethnopedagogic competencies, technological, psychological, analytical, creative skills of a future teacher, the development of self-actualization. The results of the study can serve as a reference material for determining the strategic goals of the modern teacher training system.

Негизги сөздөр: заманбап мугалим; мугалимге коюлуучу талаптар; модернизация; педагогикалык билим берүүнү модернизациялоо; компетенттүүлүк мамиле; таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү.

Ключевые слова: современный учитель; требования к учителю; модернизация; модернизация педагогического образования; компетентностный подход; развитие познавательной активности.

Keywords: modern teacher; teacher requirements; modernization; modernization of pedagogical education; competence-based approach; development of cognitive activity.

Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү бирден бир негизги кыймылдаткыч күч бул билим берүү системасы болуп саналат. Себеби өлкөбүздөгү 7 миллион калктын 1 миллиондон ашыгы мектеп жашындагы балдар, 200 миңдей студент болсо, ал эми жалпы билим берүүчү мекемелерде 80 миңге чукул мугалим, жогорку окуу жайларда 15 миңдей окутуучу-профессорлор эмгектенет. Демек, калктын төрттөн бир бөлүгүн билим берүү тармагына кирген адамдардын тобу түзүп турат. Албетте бул катмардагы жаш муундар эртеңки келечектин ээлери, өлкөнүн кыймылдаткыч күчү болуп саналат. Мындан жаш муундарды калыптандыруу ишин коомдун талабына ылайык улам жаңылап, жакшыртып туруу маселесин коюлат. Ушул жагдайдан алып караганда, билим берүүнүн деңгээлин жана сапатын жакшыртуу эң алгач окутуу жана тарбиялоо процессиндеги негизги феномен болуп саналган мугалимге көз каранды экенин, андыктан бул ишти мугалимдик кесипке даярдоо этабынан баштоо зарылдыгын көрсөтөт. Педагогикалык теория менен практикада мугалимдин адистик деңгээлин жогорулатуу маселеси олуттуу мааниге ээ. Анткени, окуу-тарбия иштеринин сапатын жакшыртуу, биринчи кезекте, педагогикалык чеберчиликти калыптандыруу, ошондой эле болочок мугалимдердин инсандык жана кесиптик

компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүгө көз каранды. “Бүгүн билим берүү мекемесинин негизги милдети катары: дайыма жүрүп турган техникалык өсүү шартында жемиштүү эмгектенүүгө жөндөмдүү, жогорку маданияттуу жана гумандуу, гармониялуу өнүгүүгө жана кеңири тармактуу билимге, өз алдынчалыкка, азыркы өнүккөн коомдо ийгиликтүү жашоого мүмкүнчүлүк түзө билген сапаттардын комплексине ээ болгон жаңы типтеги педагогду калыптандыруу жана өстүрүү эсептелет” [1] (Ушул жана мындан аркы котормолор биздики).

Билим берүү адамдарды тез өзгөрүп жаткан шарттарда жашоого даярдап, аларда ыңгайлашуу, мобилдүүлүк, конструктивдүүлүк, креативдүүлүк, чектелген ресурстарды колдонуу менен тез чечим кабыл алуу, өсүп жаткан маалымат агымын багыттоо сыяктуу сапаттарды калыптандырууга тийиш [15].

Мугалимди даярдоо маселеси жогорку педагогикалык билим берүүнүн калыптануу жана өнүгүүсүндөгү негизги изилдөө предмети болуп эсептелет. Кыргызстанда мугалимди кесиптик жактан даярдоо жана анын инсандык жактан калыптандыруу маселесине Г.С. Акиева, Н.А. Асипова, А.Т. Калдыбаева, Д.Б. Бабаев, Д.У. Байсалов, И.Б. Бекбоев, К.Д. Добаев, А. Алимбеков, А.С. Раимкулова, Л.П. Кибардина, Э.М. Мамбетакунов, А.М. Мамытов, Н.К. Дюшеева, Л.П. Мирошниченко, Н.Н. Палагина, Т.В. Панкова, М.Р. Рахимова ж.б. окумуштуулар изилдөө жүргүзүшкөн. Андыктан аталган макала бир катар чет элдик жана ата-мекендик изилдөөлөрдүн алкагында азыркы мектептердеги мугалимдин орду, анын инсандык касиеттери жана кесиптик чеберчилигине коюлуучу талаптар, ошондой эле буга ылайык жогорку окуу жайлардагы заманбап педагогикалык адистерди даярдоону модернизациялоонун айрым маселелерин иликтөөгө арналды.

Заманбап мугалим. Ал кандай болушу керек? – деген суроо билим берүү маселесиндеги эң маанилүү суроолордун бири болуп саналат. Албетте эң биринчи кезекте ал окуучунун эң жакын адамы болуу керек. Адамзат коому жашап турган чакта бул ой өткөн чак, учур чак, келер чакта да ушул боюнча калары шексиз нерсе. Анткени ал мугалим. Ал – жол көрсөтүүчү. Ал жаш адамды алдыга сүрөөчү бирден бир таасирдүү инсан. Андыктан анын эмгеги да баланын көңүлүн өстүрүүгө, жан дүйнөсүн байытууга багытталышы зарыл. Д.С. Лихачевдун пикири боюнча: “Мугалимдик эмгек – бул жазуучунун же композитордун эмгегинен кем калбаган эбегейсиз, бирок аларга караганда оор жана жоопкерчиликтүү. Мугалим адамдык жан дүйнөгө композитор сыяктуу музыка, сүрөтчү сыяктуу боектор аркылуу эмес, аларга түздөн-түз таасир этет. Адамды өзүнүн билими жана сүйүүсү, өзүнүн дүйнөгө болгон мамилеси менен тарбиялайт” [2].

Л.Н. Толстой: “Жакшы мугалим эки гана сапатка ээ болуусу зарыл – алар: терең билим жана мээримдүү жүрөк” – деп айткан. Тагыраак айтканда, ал “мектептеги окутуу ишинин ийгилиги мугалимдин бир гана маанилүү сапатына – сүйүүгө байланыштуу. Эгер мугалим өз ишин сүйсө – ал жакшы мугалим. Эгер ал окуучуну анын ата-энесиндей сүйсө, анда ал дүйнөдөгү бардык китептерди окуп бүткөн, бирок ишине да, окуучусуна да болгон сүйүү сезими жок мугалимден артыгыраак. А эгер мугалим өз ишине болгон сүйүүнү окуучусуна болгон сүйүү менен айкалыштыра алса, анда ал эң мыкты мугалим” деген ойду бекемдеген [3]. Бул ойлор мурда кандай мааниге ээ болсо, азыр да, кийин да өз актуалдуулугун жоготпойт. Ж.Г. Аветисяндын пикиринде: “Азыркы учурда мугалимдин алдына коюлган башкы милдети болуп заманбап маалыматтык технологияларды жана окутуунун эффективдүү методдорун колдонуу менен балдарга жаңы билим алууга, ошондой эле окуучуда маалыматтык компетенттүүлүктү калыптандыруу менен, аларда кызыгууну, таанып билүүчүлүк жана чыгармачылык ишмердүүлүктү өстүрүү” болуп саналат [4]. Башкача айтканда, заманбап мугалим кайсы бир окуу предмети боюнча өзүндө болгон билимди өткөрүп берүү гана эмес, ал балдарга мектептен алган билимди колдонуу менен ойлонууга, ой жүгүртүүгө, өзүнүн пикирин коргой билүүгө жана башкалардын пикирин сыйлоого үйрөтө алуусу керек. Бул ойлорубузду А. Дистервегдин: “Окуучу үчүн мектептеги эң маанилүү кубулуш, эң үйрөнүүчү сабак, эң башкы жандуу үлгү бул – мугалим. Ал – окутуунун жандуу ыкмасы, тарбиялоо принцибинин ишке ашуусунун өзү” экендигин айткан пикири бекемдейт [5].

Кыргыз эл мугалими Ж. Өзүбекованын пикиринде: “Заманбап мугалимдер ак пейил, сезимтал болуш керек. Эмне дегенде биз энесин сагынган балдарды, ата-энеси ажырашкандарды, тамакка ток келген балдар менен ток келбеген балдарды окутабыз. Ар түрдүү сабактын ар түрдүү формаларын колдоно билиш керек. Сүйлөй ала турган, уга турган, консенсуска келе турган, чыдамкай, атаандаштыкка муунай турган, мейли математика, физика, химия бардык предметти окутсун, бирок инсандык сапаттарды калыптандырып өтүп турушу керек. Академиялык билим берип окутуп жатып турмушка даярдаш керек. Азыр мектепке ушундай мугалимдер керек. Анан мектепке киргенде жеке проблемалар, көйгөйлөр унутулуп, сабакка мугалим катары гана кирип, баланы ойготуп турушу зарыл” [6].

Жогорудагы ой-пикирлер менен катар, мугалимдер арасында жүргүзүлгөн анкеттештирүү ишинин натыйжасы төмөнкүдөй жалпыланган аныктаманы иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк түздү: **Заманбап мугалим** – бул инсандык бийик деңгээлдеги сапаттарга жана кесиптик ар тараптуу компетенттүүлүктөргө ээ болгон, өз кесибине берилген, балдарды, мектепти сүйгөн, жоопкерчиликтүү, жаш муунга үлгү көрсөтө алган, жаңы билим берүү технологияларын жакшы өздөштүргөн, ишине так, убакытты туура пайдалана билген, чыгармачыл, өзүнүн үстүнөн иштеген, өнүгүүгө умтулган, бул процеске окуучуларды ийгиликтүү аралаштыра алган кесип ээси.

Заманбап мугалимди калыптандырууга карата коюлган бүгүнкү коомдогу талаптар педагогикалык билим берүүнү мындан ары жаңылантуу, модернизациялоо талабын коюда. **“Модернизация”** түшүнүгү К.Д. Юдахиндин “Орусча-кыргызча сөздүгүндө”: “модернизация, модернизациялоо - бир нерсеге азыркы замандын талабына, шыгына жараша жаңы түр, ушул күнкү кебетени берүү” деп белгиленет. Орусча-кыргызча терминологиялык сөздүктө: “модернизация – жаңы түр берүү, жаңылоо, жакшыртуу, жаңылаштыруу”, Э. Асановдун “Орусча-кыргызча сөздүгүндө”: “модернизация – жаңылоо, жаңы түр берүү”, “Юридикалык терминдердин жана түшүнүктөрдүн орусча-кыргызча сөздүгүндө”: “модернизация – жаңылоо” дегенди түшүндүрөт [7]. Демек, **педагогикалык билим берүүнү модернизациялоо** – азыркы коомдун талабына жараша мугалимдик кесипке даярдоону жаңылоо, жакшыртуу, жаңылантуу, ага жаңы түс берүү дегенди түшүндүрөт деген ой корутундусун берүүгө мүмкүндүк түзөт.

Заманбап мугалим тууралуу сөз кылууда, анын педагогдук чеберчилиги тууралуу түшүнүк алдыңкы планга чыкпай койбойт. И.Б. Бекбоевдин аныктоосу боюнча: «Өз кесибин өтө мыкты билген эн тажрыйбалуу кызматчы чебер болуп эсептелет» [8, 39-б.] деп чеберчилик түшүнүгүнө мүнөздөмө берилсе, окумуштуулар Б. Апыш, Д. Бабаев, Т. Жоробеков ж.б. педагогикалык чеберчиликти кесипкөйлүк иш-аракеттин, өзүн-өзү уюштуруунун жогорку деңгээлин камсыз кылган инсандык касиеттердин комплекси катары аныкташат. [9, 130-131-б.] Ал эми учурда педагогикалык билим берүүнү модернизациялоонун жаңыча теориялык-методологиялык негиздерин издөө маселесинин актуалдашуусу азыркы мектептердин, окуучулардын алдында турган маселелерди чечүү менен байланыштуу экендиги белгилүү. Алар заманбап мугалимдин алдына коюлуучу талаптарга ылайык ишке ашат. Илимий-педагогикалык изилдөөлөргө, эмпирикалык изилдөө методдоруна талдоо жүргүзүүнүн жыйынтыгы менен төмөндө биз заманбап **мугалимге коюлуучу бир нече талаптарды** аныктоо аракетин жасап көрдүк.

Биринчиден, Н.А. Асипованын пикиринде «мугалимдин инсандык жана адистик жактан калыптануу ишмердүүлүгүндө анын *окуучуга педагогикалык колдоо көрсөтүүгө* даярдыгынын болуусу керектиги көрсөтүлөт» [10, 44-б.]. Мугалим менен окуучунун өз ара аракеттешүү процессинде алардын ортосунда тажрыйба, билим, дүйнө таанымдык көз караштары менен алмашуу жүрүп, педагог тарабынан тарбиялануучуну инсандык жактан да калыптандыруу аракети жасалат.

Экинчиден, педагогикалык ишмердүүлүктүн *этикалык жагдайын ишке ашырууга мугалимди даярдоо маселесин* педагогикалык билим берүүнү модернизациялоонун маанилүү жагдайы катары көрсөтүүгө болот. Этикалык аспект мугалимдин кесиптик ишмердүүлүгүндө анын баалуулуктарынын, мамилелеринин, адептик көз караш нормаларынын системасын чагылдыруу менен, кесиптик аракеттеринин моралдык негизин түзүп, педагогикалык ой жүгүртүүсүнүн гуманисттик багытын аныктайт.

Үчүнчүдөн, окуучулар үчүн эффективдүү болгон мугалимдин *маалыматтык баалуулугунун* деңгээлин көрсөткөн анын кесиптик ишмердүүлүгүндөгү маанилүү факторду белгилеп айтуу керек [11, 79-б.]. Аталган фактор азыркы компьютердик технологиялар доорунда өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда. Анткени мугалим бүгүн окуучулар үчүн негизги маалымат булагы боло албай калгандыгы талашсыз. Бул нерсе мугалимдин кесиптик функцияларын ишке ашыруудагы приоритеттердин алмашуусуна алып келди. Анын негизги милдеттеринин бири катары окуучуларга билимди өткөрүп берүү эмес, аларга керектүү маалыматты издөөгө, туура маалыматты иргеп алуу билгичтиктерин калыптандырууга, маалыматтын ишенимдүүлүгүн, алынган билимдин практикада колдоно билүүгө үйрөтүү, башкача айтканда, “үйрүнүүгө үйрөтүү” маселеси актуалдашты десек болот. Мугалим менен окуучунун өз ара аракеттешүү процессинде маалыматка чогуу ээ болуу гана эмес, окуу предметин биргеликте үйрөнүү дагы ишке ашат. «Окуучу бул ичин толтуруп коюучу идиш эмес, ал тутантуучу шам чырак» демекчи, мындан кесиптик жактан даярдоо процессинде негизги көңүлдү кеңири предметтик билимди калыптандыруу принцибинен маалыматты сапаттуу жана сандык жактан туура тандап алуу, системалаштыруу, ишенимдүүлүк деңгээлин аныктоо технологияларын окутууга алмаштыруу зарылдыгы келип чыгат.

Төртүнчүдөн, мугалимдин маанилүү кесиптик сапаттары катары анын *эмпатияга жана рефлексияга жөндөмдүүлүгүн* белгилөөгө болот [11, 175-б.]. Эмпатияга карата болгон жөндөмдүүлүк педагогикалык кесиптин гуманисттик маңызына жооп берип, мугалимдин тарбиялануучуну түшүнүүгө, анын көйгөйүнө кошо аралашууга даярдыгын мүнөздөө менен, аны менен конструктивдүү өз ара аракеттешүүнүн, ага педагогикалык колдоо көрсөтүүнүн зарыл шарты болуп саналат.

Бешинчиден, мугалимдин эн маанилүү социалдык функциясы катары *маданиятты өткөрүп берүүчүлүк* сапатын белгилеп кетүү зарыл. Мугалим маданият менен үйрөнүп жаткан субъекттин ортосундагы медиатордун миссиясын ишке ашырат [10, 116-б.]. Мындай иш-аракетке карата болочок мугалимдин тиешелүү даярдыгын калыптандыруу анын кесиптик билим алуусундагы жана инсандык өнүгүүсүндөгү маанилүү милдет болуп саналары шексиз. Себеби ал педагогикалык билим берүү мейкиндигиндеги студент менен педагогикалык реалдуулуктун ортосунда боло турган көрүнүш.

Алтынчыдан, заманбап педагогикалык билим берүүнү жакшыртуунун өзгөчөлүгү катары *болочок мугалимдин кесиптик педагогикалык ишмердүүлүккө карата чыгармачылык мамилесин калыптандырууга багытталышын* белгилөөгө болот [11, 111-б.]. Педагогдун чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн негизги максаты катары тарбиялануучуда идеалдуу тарбиялоо көз карашына жооп бере алган жаны позитивдүү өзгөрүүлөрдүн демилгелениши саналат. Мындай максатка жетүү жолунда педагог алдыга маселелерди коюу менен аларды чечип, педагогикалык кырдаалдарды талдап, аныкталган шарттардагы көбүрөөк натыйжалуу деп эсептелген ишмердүүлүк ыкмаларын тандап, аларды модификациялоо аркылуу буга чейин белгилүү болгон форма, метод, каражаттар менен айкалыштырып жана зарылдыгына жараша жаңыларын колдонуу менен, келечексиз, натыйжасыз аракеттерден арылат.

Жетинчиден, педагогикалык билим берүүнү модернизациялоо аспектинде *мугалимдин кесиптик жан дүйнөсү* абдан маанилүү деп көрсөтүлөт. (Б.З. Вульф). *Мугалимдин кесиптик жан дүйнөсү анын чебер аткаруучулук жөндөмүнүн аркасында өзүнүн адамдык сапаттарын максималдуу ачып көрсөтүшү катары сыпатталат.* Мугалимдин ишмердүүлүгүндөгү инсандык жана кесиптик касиеттердин жуурулушун күбөлөндүргөн абалдын жогорудагыдай келтирилген аныктамасы студентти бийик гуманисттик баалуулуктарга туруктуу багыт алган инсан катары даярдоо процессин моделдөөнүн жана анын мазмунун калыптандыруунун өтө маанилүү негиздемеси катары кароого мүмкүнчүлүк түзөт.

Сегизинчиден, *мугалимдин* азыркы билим берүү процессинде эффективдүү жыйынтыктарга жетүүсүнүн негизги факторлору катары *инновациялык программаларды*, азыркы маалыматтык технологияларды *иштеп чыгууга жана ишке ашырууга багыт алышы саналат* [10, 310-б.]. “Санариптик келечек билим берүү системасынын алдына санарип чөйрөсүндө натыйжалуу иштей ала турган жана андан ары өнүктүрө ала турган адистерди даярдоо маселелерин көтөрөт. ЖОЖдордун алдында бүтүрүүчүлөрдүн жаңы шарттарга ылайыкташуу жана инновациялык методдор менен жаңы технологияларды практикага киргизүү зарылчылыгы маселелери турат” [12; 13]. Демек, педагог тарабынан инновациялык технологиялардын колдонулушу анын пайдаланган дидактикалык методдорунун жана каражаттарынын диапазонун кеңейтип, окутуунун принциптерин комплекстүү ишке ашырууга, окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрүн, конкреттүү педагогикалык кырдаалдын спецификасын эске алууга мүмкүнчүлүк түзөт. Бул маселе COVID-19 дүйнөлүк пандемиясына байланыштуу акыркы убактарда өтө курчугандыгын белгилөөбүз керек. Ага карата аткарылып жаткан ЖОЖдордо жана жалпы билим берүүчү мектептерде «Санарип мугалим» долбоору, «Билим Илим», «Баластан» телеканалдары, Zoom, Google Classroom платформалары аркылуу өтүлүп жаткан сабактар, multiurok.ru, www.lib.kg, www.kitep.edu.gov.kg, сайттары, башталгыч класстар үчүн iBilim, «Билим булагы» билим берүүчүлүк сайттарынын жана башка көптөгөн иш-аракеттерди, ошондой эле ар бир мугалимдин бул тармакта жасап жаткан иштерин айтууга болот.

Тогузунчудан, мугалимдин кесиптик жана инсандык жактан өнүгүүсү үчүн анын *өзүн-өзү актуалдаштырууга умтулуусу* өзгөчө мааниге ээ. Азыркы мезгилде өзүн-өзү өстүрүү, өзүн-өзү жакшыртуу, өзүнө өзү турмуштан ордун таптыруу маселелеринин актуалдуулугу мурдагыдан да жогору мааниге ээ болууда. Себеби өзүн-өзү актуалдаштыруу деңгээлине жеткен адам өзүнүн талантын, жөндөмдүүлүктөрүн, потенциалын толугу менен пайдаланууга жетишип, бир сөз менен айтканда, толук кандуу өзүн ишке ашырган адам болуп калат (Мисалы, ар кыл өзүн таануу, мотивация берүү курстары аркылуу өзүн-өзү өстүрүү аракеттери). Студенттерди педагогикалык ЖОЖдо даярдоо алардын жеке турмуштук мазмунун ишке ашыруунун жолу катары каралышы керек. Окутуунун эффективдүүлүгү студенттин инсандык мазмунунун анын окууга болгон мотивациясы менен байланышта болушу аркылуу артарын түшүнүү зарыл. Андыктан кесиптик педагогикалык

жактан даярдоо процессинде студенттин өзүн-өзү актуалдаштыруусуна колдоо көрсөтүүгө багытталган максаттуу аракеттерди жүргүзүү керек.

Педагогикалык билим берүүнү модернизациялоонун фактору катары заманбап мугалимге коюлуучу талаптар болуп төмөнкүлөр аныкталды:

- мугалимдин окуучуга педагогикалык колдоо көрсөтүүгө даярдыгын күчөтүү;
- педагогикалык ишмердүүлүктүн этикалык жагдайын ишке ашырууга даярдоо;
- мугалимдин окуучулар үчүн эффективдүү болгон маалыматтык баалуулук деңгээлин көтөрүү;
- мугалимдин маанилүү кесиптик сапаттары катары анын эмпатияга жана рефлексияга жөндөмдүүлүгүн арттыруу;
- мугалимдин эн маанилүү социалдык функциясы катары маданиятты өткөрүп берүүчүлүк сапаты;
- болочок мугалимдин кесиптик педагогикалык ишмердүүлүккө карата чыгармачылык мамилесин калыптандырууга багытталышы;
- мугалимдин кесиптик жан дүйнөсүнүн анын адамдык сапаттарын максималдуу ачып берилишине көз карандылыгы;
- мугалимдин инновациялык программаларды, азыркы маалыматтык технологияларды иштеп чыгууга жана ишке ашырууга багыт алышы;
- мугалимдин кесиптик жана инсандык жактан өнүгүүсү үчүн анын өзүн-өзү актуалдаштырууга умтулуусу;
- мугалимдин этнопедагогикалык даярдыгына жана көп улуттуу коомдо жашоого байланыштуу компетенциялардын калыптанышы.

Аталган талаптарга болочок мугалимдин компетенттүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган педагогикалык билим берүүнүн компетенттик парадигмасын ишке ашыруунун алкагында ылайык келүүгө мүмкүн [10, 126-б.]. Себеби “компетенттүүлүк мамиленин максаттуу мазмуну мугалимдин ар кандай кесиптик, этикалык, коммуникациялык жана башка маселелерди чечүүгө даярдыгын жана жөндөмдүүлүгүн билдирет деп айтууга болот” [14, 46-б.].

Мугалим үчүн мамлекеттик жана коомдук жоопкерчиликти моюнга алуу, жамааттык чечимдерди кабыл алууга катышуу, кыйчалыш кырдаалдарды конструктивдүү чечүү, демократиялык институттарды колдоо жана жакшыртууга катышуу сыяктуу саясий жана социалдык компетенцияларга ээ болуунун актуалдуулугу артууда.

Мугалим үчүн окутууну компьютерлештирүүгө байланыштуу маалыматтык технологияларды колдоно билүү маалыматтык ресурстардын начар жана күчтүү жактарын түшүнүү, аларда камтылган материалдарды сынчылдык менен кабыл алуу компетенцияларына ээ болуусу да абдан маанилүү. Демек, кыргыз мамлекетин жана коомун модернизациялоо шартында күндөн күнгө интенсивдүү алмашып жаткан социалдык маданий турмуштун талаптарына жооп бере алган инновациялык ишмердүүлүктү ишке ашыруу жөндөмдүүлүгү өтө актуалдуу болуп саналат.

Учурда педагогикалык жогорку окуу жайларда коммуникативдик багытты коомдун шартына ылайык окутууда үзгүлтүксүз квалификациялык жогорулатуулар, конференциялар байма-бай өтүп турат [16].

Азыркы учурда билим берүү системасы окутуу жана тарбиялоо процесстерин гумандаштыруу жана демократиялаштыруу принцибин чыгармачылык жактан өнүктүрүүгө багыт алууда. Окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн интенсивдүү өнүгүшүнө багытталган орто билим берүүчү мектептердеги бардык баскычта окутуу процесси жаңыланып, жаңы программалар жана концепциялар иштелип чыкты. Окуучунун инсанынын ар тараптан өнүгүүсүнүн эффективдүү каражаты катары окутуунун активдүү методдору эсептелет.

Окутуунун активдүү методдору таанып-билүү жөндөмдүүлүгүн, социалдык, эмоционалдык жана чыгармачылык шыкты өстүрөт. Алардын жардамы аркылуу балдар бири-бири менен тил табышууга, чечим кабыл алууга, белгилүү эреже-тартиптерди сактоого, өзүн башкара билүүгө, кызматташууга, башкалардын ою менен эсептешүүгө, алардын каалоо-талабын эске алууга жана сыйлоого, ошондой эле бир нерсени кунт коюп жасоого жана баштаган ишин аягына чыгарууга үйрөнүшөт, себеби аларда баалуулуктар жөнүндө жөн гана кеп кылынбастан, аларды иш жүзүндө колдонууга көнүгүүлөр арналган. Активдүү методдорунун жогоруда айтылган артыкчылыктарын эске алсак, сабакта алар убакытты бекер албастан, тескерисинче, окутуунун жемиштүү болушуна жардам берет.

Окутуунун активдүү методдорунун таанып билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүдөгү орду:

Эгер сабак учурунда окуучулар ортосунда, ошондой эле окуучулар менен мугалимдин ортосунда карым-катыш жогорку деңгээлде жүрсө, биз мындай окутууну жана сабак берүүнү интерактивдүү деп айтабыз. Интерактивдүү усулду колдонуудагы максат окуучуларга маалымат берүү эле эмес, алардын таанып-билүү, жоопторду өз алдынча таба билүү көндүмдөрүн да калыптандыруу болуп саналат.

Активдүү усул ар түрдүү көп маселелерди чечүүдө өз ара аракеттенүү ыкмаларын ар башкача колдонууга ийкемдүү келет. Бирок кандай гана усулду колдонбойлу, окуучулардын турмуштук тажрыйбасы билим алуунун негизги башаты катары каралышы керек. Окуу процессинде окуучу төмөндөгүлөр менен карым-катышта болуп, бирге аракеттенет:

- Мугалим менен (б.а. окуучу мугалимдин суроосуна жооп берет);
- Чакырылган кишилер менен (же класс кайсы бир уюмдарга жана кишилерге барышы мүмкүн);
- Башка окуучу менен (эки-экиден болуп иштөө);
- Чакан топ менен (3-5 окуучу болуп иштөө);
- Окуучулардын чоң тобу менен (көбүнчө – ролдук оюндун, дебаттын, класстык талкуунун ж.у.с. түрлөрү);
- Окуучулардын тобу жана калк менен (топ социологиялык сурамжылоо жүргүзөт);
- Техниканын айрым түрлөрү менен (мисалы, компьютер менен).

Таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүдө интерактивдүү усулдарды колдонуу:

- Бул аларды өзүнө ишенүүгө тарбиялайт;
- Чечендик өнөрдүн көндүмдөрү өздөштүрүлөт;
- Уга билүү жөндөмү да өркүндөтүлөт;
- Бул таанып билүүнүн маңызын түшүнүүгө жардам берет (б.а. көбүнчө абсолюттук чындык жок болуп чыгат);
- Бул сынчыл ойлом көндүмдөрүн өнүктүрөт;
- Өзүнүн жеке пикирин айтуу укугу андап билинет;
- Ар түрдүү көп пикирлер боло тургандыгын мындайча жакшыраак андап билесин, ж.у.с.;
- Жогорудагы айтылгандарды жыйынтыктап «окуй билүүгө үйрөнүү» идеясы деп атоого болот. Окуй билүү – бул эң зарыл көндүм. Анткени ал интеллектуалдык көз карандысыздыктын негизи.

Эмне үчүн активдүү усул пайдаланылат?

Активдүү методдорду активдүү колдонуп жүргөн мугалимдер окутуу дал ушул өз ара аракеттенүү процессинде эң ийгиликтүү жүрөрүн жакшы билишет. Алар окуучулар мындайда батыраак окуп, талкуу учурунда билип алгандарын жакшы эстеп калышат деп эсептешет. Мунун төмөндөгүдөй себептери бар:

- Окуучулар маалымат эле албастан, өздөрү сунуштаган жол жана чечим эмне үчүн тура же, эч болбосо, айтылган башка варианттардан жакшы экендигин логикалуу кылып түшүндүргөнгө аргасыз болушат.
- Окуучулар идеяларды кыйла терең иштеп чыгышат, анткени логикасыз айтылган пикирлер оңой эле жокко чыгарыларын билишет.
- Маселе чечүү учурунда окуучулар өздөрүнүн жана башкалардын тажрыйбасын пайдаланышат. Мындай билимдердин жалпы суммасы ар кандай жеке окуучунун билимине караганда көптүк кылат.
- Мугалим өзү да окуучулардан жаңы нерселерди билип, үйрөнүшү мүмкүн.

Сабакты пландоодо мугалимдин көңүлүндө кандай маселелер туруусу керек?

Сабакты пландоодо мугалим бул маселелерди чечүүгө тийиш:

- Бул материал окуучу үчүн эмнеге керек?
- Бул материалды окуучунун турмушунда качан, кантип колдонот?
- Бул сабакта мен окуучуну эмнеге жана кантип машыктырам?

Бул идеялар сабактын бүткүл өзөгүн камтыйт жана жаңы сабакты өтүүдө жетекчиликке алынат, бышыктоодо жүзөгө ашырылат, баалоодо көзөмөлгө алынат.

Сабакта өтүлө турган теманын негизги идеясы – анын максаттарын аныктайт.

Демек, заманбап мугалим окуучулардын таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрө алганда гана алардын окууга болгон кызыкчылыгы күч алат. Мындай маселени чечүүдө окутуунун интерактивдүү ыкмаларын колдонуу жакшы өбөлгө боло алат.

Колдонулган адабияттар

1. Дюшеева Н.К. Формирование будущего учителя новой формации в вузе. – Режим доступа: [www.
http://libraryiksu.kg/public/assets/upload/vestnik/1383_IGU_DUSHEEVA_2011-30.pdf5ec361c334ba7.pdf](http://libraryiksu.kg/public/assets/upload/vestnik/1383_IGU_DUSHEEVA_2011-30.pdf5ec361c334ba7.pdf)
2. Лихачев Д.С. Учительство – это искусство, труд не менее творческий, чем труд писателя, композитора, но более тяжелый и ответственный. – Режим доступа: [www.
https://www.lihachev.ru/news/1753/5560/](https://www.lihachev.ru/news/1753/5560/)
3. Наставления Л.Н. Толстого учителю. – Режим доступа: https://studme.org/118237/pedagogika/nastavleniya_tolstogo_uchitelyu
4. Аветисян Ж.Г. Каким должен быть современный учитель? – Режим доступа: [www.
https://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/2013/09/14/kakim-dolzhen-byt-sovremennyy-uchitel](https://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/2013/09/14/kakim-dolzhen-byt-sovremennyy-uchitel)
5. Дистервег А. Цитаты об учителях. – Режим доступа: [www. https://ru.citaty.net/avtory/adolf-disterveg/tsitaty-ob-uchiteliakh/](https://ru.citaty.net/avtory/adolf-disterveg/tsitaty-ob-uchiteliakh/)
6. Өзүбекова Ж. Мугалим өтө сезимтал болушу керек. – Режим доступа: [www.
http://kutbilim.journalist.kg/2016/08/22/](http://kutbilim.journalist.kg/2016/08/22/)
7. Русско-киргизский словарь: 51000 слов / Под ред. К.К. Юдахина. – Бишкек: Шам, 2000, 992 с.
8. Бекбоев И.Б. Педагогикалык процесс: эски көнүмүштөр жана жаңычыл көз караштар.– Бишкек, 2006, 290-б.
9. Педагогика. ЖОЖдордун студенттери үчүн окуу куралы / Б. Апыш, Д. Бабаев, Т. Жоробеков. – Бишкек, 2002, 348-б.
10. Асипова Н.А. Заманбап билим берүү парадигмалары: ЖОЖдордун педагогика багытындагы магистратура, аспирантура жана докторантура деңгээлиндеги студенттер үчүн окуу куралы. – Бишкек, 2019, 362-б.
11. Педагогикалык чеберчиликтин негиздери: Жогорку жана орто кесиптик окуу жайларынын студенттери жана мектеп мугалимдери учун окуу куралы / А.Т. Калдыбаева, Н.К. Койлубаева, Т.М. Бектурова, ж.б. – Бишкек, 2019, 262-б.
12. Молдосанов У.Н. Влияние цифровизации страны на систему образования (на примере дистанционных образовательных технологий) // Научные исследования в Кыргызской Республике. – Бишкек, 2019. Т.4, с. 192-197. – Режим доступа: [www. http://journal.vak.kg/wp-content/uploads/2020/08/St.-Moldosanova.pdf](http://journal.vak.kg/wp-content/uploads/2020/08/St.-Moldosanova.pdf)
13. Калдыбаев С. Непрерывное образование как условие развития современного общества // Alatau Academic Studies. – Бишкек, 2016, №3, с. 343-349.
14. Сулайманова Р.Т. Компетентностный подход как основа новой парадигмы образования // Alatau Academic Studies. – Бишкек, 2019, №4, с. 41-47.
15. Калдыбаева А.Т., Сулайманова Р.Т. Кыргызстандагы заманбап билим берүүнүн тенденциялары жана көйгөйлөрү // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2023, № 2(114), 43-50-бб.
16. Сулайманова Р.Т., Нурбаева А. Кыргыз республикасынын эл мугалимдери // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2023, № 2(114), 64-68-бб.

УДК 378.2(575.2)(04)

DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-45-49

Сулайманова Р.Т., Бообаева Н.А.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
Сулайманова Р.Т., Бообаева Н.А.
КНУ имени Ж. Баласагына
Sulaimanova R.T., Babaeva N.A.
KNU named after J. Balasagyn

**ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРДИ ДАЯРDOОНУН
ИЛИМИЙ-ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ
SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE TRAINING OF FUTURE
TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**